

„Člověk se musí ponořit do komplexity“

Rozhovor s Annou Sergi o životě v Londýně,
italské mafi a břemenu imaginace

Mafie a organizovaný zločin patří mezi tradiční oblasti zájmu kriminologického výzkumu. Badatelé však při snaze o jejich výklad musejí prokličkovat nástrahami, které před ně vystavělo právo a populární kultura. Zatímco právo badatelům diktuje, co mají jako mafii a organizovaný zločin zkoumat, populární kultura jim napovídá, co si mají pod těmito výrazy představit. Nabízí se tedy otázka, jakou pozici mezi těmito dvěma světy by měli kriminologové zaujmout. Kriminoložka Anna Sergi v rozhovoru pro Českou kriminologii říká, že by se měli oprostít od přirovnávání a redukci, a ponořit se do komplexity každodennosti studovaného fenoménu. Pouze tak je možné právní a kulturní redukci čelit.

Anna Sergi pochází z italské Kalábrie, žije v Londýně a působí na Katedře sociologie Univerzity v Essexu. Odborně se zabývá problematikou organizovaného zločinu a komparativním trestním soudnictvím. Vystudovala práva na Univerzitě v Boloni a King's College v Londýně, doktorát v oboru kriminologie získala na Univerzitě v Essexu. Je předsedkyní Výboru pro začínající vědce Britské kriminologické společnosti. Mezi její nejvýznamnější publikace patří kniha *From Mafia to Organised Crime: A Comparative Analysis of Policing Models*, kterou vydalo nakladatelství Palgrave. Kniha je výsledkem dlouholetého výzkumu postihování organizovaného zločinu v Itálii, USA, Austrálii a Velké Británii.

S Annou jsem se potkal ve Vídni, kde přednášela na Zimní škole organizovaného zločinu organizovaného ECPR Standing Group on Organised Crime a UNODC. V průběhu dvouhodinového rozhovoru jsme hovořili o životě kriminoložky v Londýně, o výzkumu a postihování italských mafií a břemenu imaginace, které s sebou kriminologové při svých výzkumech často táhnou.

Sešli jsme se v období, kdy Velkou Británií (dále jen VB) hýbe vyjednávání o podobě vystoupení země z EU. Jak se v těchto dnech žije akademické pracovníci – cizince ve VB?

Z hlediska pracovní síly působí nejvíce cizinců ve VB ve vzdělávacím a zdravotním sektoru. Společně s doktory a zdravotníky jsme byli loni britskou vládou osloveni k testování programu EU Settlement Scheme, institucionálního mechanismu vypořádávajícího práva občanů EU ve VB. V praxi to znamenalo, že jsme si museli do mobilu stáhnout speciální aplikaci, nahrát do ní svůj pas, svoje daňové identifikační číslo, pozici ve vzdělávacím systému, trvalé bydliště a podobné věci. Na základě vyhodnocení těchto údajů je pak možné získat omezené nebo trvalé povolení k pobytu (angl. indefinite leave to remain). Je fajn, když trvalé povolení k pobytu získáte, ale problém je v tom, že zahraničním pracovníkům s trvalým pobytem v pod-

statě bere politická práva. Ve VB žiju přes 10 let, platím zde daně, ale nově nebudu moct volit, což jsem v minulosti mohla. A to ani v lokálních volbách. Můj status tedy bude „návštěvník“. Toto omezení politických práv mě na administrativním poplatku stálo 65 liber, které bych sice měla dostat zpátky od univerzity, ale kdo ví (směje se). To vše v okamžiku, kdy nevíme, jak brexit dopadne.

Co se týká univerzit, tak ty největší, které jsou členy Russell Group, jako je Oxford nebo Cambridge, se brexitu příliš neobávají. Předpokládají, že se brexit britské vědy nedotkne, protože britskou vědu považují za jednu z nejlepších v Evropě. To je mimochodem podle mého názoru mylná představa. Univerzity se budou stále snažit přitáhnout stejný typ studentů jako v minulosti; Evropany, Američany, Asiaty. Problémem jsou však finance. Není totiž pořád jasné, jak to bude s přístupem k financování vědy z fondů EU. Velká Británie v současné chvíli čerpá většinu evropských příjmů určených vzdělávání. V některých disciplínách je to až 60 – 70 %. To je dobrá zpráva pro všechny ostatní členské země, protože excelentní věda se podle mého názoru produkuje i jinde. VB těží z jazykové dominance angličtiny a amerického systému univerzity, ale to neznamená, že jsou britské univerzity v něčem automaticky lepší. Vláda sice přislíbila, že britské univerzity budou dodatečně dofinancovávány, ale není reálné, aby financování vědy dosáhlo míry financování z EU. Druhá věc pak je, že takový systém zvýší konkurenci mezi univerzitami, která je už tak velmi vysoká. Univerzity ve VB soutěží úplně ve všem, přičemž soukromé dárce odjakživa přitahuje zejména Oxford a Cambridge a zbytek univerzit v Russell Group. Co se týká zbytku, tak je otázkou, nakolik bude VB atraktivním místem pro podporu výzkumu, když bude po brexitu složité udělat prakticky cokoli.

Zazníval ve veřejné debatě o brexitu hlas britské kriminologické komunity?

Nezazníval. To je jeden z důvodů, proč opouštím Britskou kriminologickou společnost (British Society for Criminology), v níž jsem předsedkyní Výboru pro začínající vědce. Britská kriminologická společnost je velmi britská, což je samozřejmě v pořádku, ale vůči brexitu nezaujali žádnou pozici. Jednotlivci ano, ale samotná instituce ne. Je to koneckonců organizace jednotlivců, kteří mohou smýšlet různě. Osobně mi to však nevyhovuje.

Brexit byl částečně poháněn panikou vzniklou kolem teroristických útoků v Londýně, Manchesteru, ale i jinde v Evropě, již zdatně příživovaly různé politické strany. Jak se tato panika odrazila v systému národní bezpečnosti a trestní politice?

Brexit je jedním z výsledků této paniky. Začalo to s nástupem Theresy Mayové na Ministerstvo vnitra před 8 lety. Jejím hlavním tématem byla národní bezpečnost. Za její působnosti na ministerstvu začala být tato agenda mnohem invazivnější než kdykoli předtím. V podstatě došlo k překrytí dvou strategických oblastí: strategie národní bezpečnosti a policejní strategie. Z Ministerstva vnitra přišla k policejním složkám direktiva oznamující změnu kariérního systému. Policejní komisař už nebyl jmenován na základně kariérního řádu, ale na základě voleb podobně jako v USA. Změna způsobu volby policejního vedení stála na předpokladu, že priority policejních složek by měly být stanovovány na základě lokálních potřeb. Volba vedení těchto složek, kromě Londýna, což je speciální případ, by tak byla do určité míry hlasem

lidu. To však zcela změnilo vnitřní hierarchii policie, která v důsledku těchto změn přišla o 20 tisíc policistů napříč VB. Paralelně s tím začala Theresa Mayová kolem roku 2010 prosazovat novou Strategii národní bezpečnosti. Na základě této strategie byla vytvořena National Crime Agency (NCA), která nahradila Serious Organised Crime Agency. Na rozdíl od své předchůdkyně dostala NCA o trochu více peněz, jiné pravomoci a byla jí svěřena koordinace protiteroristických opatření. A neměli bychom zapomenout na kyberzločin, který se stal trendy tématem kolem roku 2014 a v rámci NCA byla ustavena speciální jednotka právě proti kyberzločinu. Na jednu stranu tedy byly stanoveny a prosazovány priority opřené o rétoriku národní bezpečnosti, na druhou stranu výrazně klesly policejní stavy.

Jak se tyto změny projeví na ulici?

Neprojevilo se to hned, ale až poté, co Theresa Mayová opustila Ministerstvo vnitra. V této souvislosti je třeba říci, že vztah Britů k policii je velmi komplikovaný. Idea komunitně orientované policie je minulostí. Vše vyvrcholilo londýnskými nepokoji v roce 2011. Policie nemá dnes mezi lidmi příliš velkou důvěru. To by nevalilo, kdyby se alespoň snažila k lidem opět hledat cestu. To se ale neděje. Namísto prohlubování diverzity sledujeme úplný opak. U policie je málo žen a malé zastoupení menšin. No a pak je tady šílenství okolo brexitu, které vrátilo policii k používání nástroje stop and search, která je v praxi velmi diskriminační vůči menšinám, které mají jinou barvu kůže. V podstatě došlo k následujícímu: policie měla k dispozici málo zdrojů, takže musela ty stávající patřičně využít. Jak je využije? Nastavením priorit. Jaké jsou priority? Orientace na jevy a skupiny na okraji společnosti, to znamená na drogové uživatele, pouliční násilí a podobně. Ale moje zkušenost je londýnská zkušenost, třeba to v jiných městech funguje jinak.

Žiješ ve východním Londýně, který prochází v posledních dekadách obrovskými změnami souvisejícími s přechodem z industriální ekonomiky na ekonomiku služeb. Na jedné straně dochází k přílivu ekonomického kapitálu, který však odnesly chudší části obyvatelstva, jež byly z některých částí Londýna doslova vymístěny. Tyto změny zachytil ve známých etnografických studiích o podsvětí v této části Londýna i tvůj někdejší školitel Dick Hobbs. Jak tyto změny sama vnímáš?

Existují různé narativy, které se snaží situaci ve východním Londýně vyložit. Na jedné straně je to vzrůstající pocit nebezpečnosti, která je ve východním Londýně vyšší než v jiných částech města. Na druhou stranu „východní Londýn“ je dneska velmi nejasný pojem. Označuje obrovské území od Hackney až na jih k dokům, oblast Stratfordu, Liverpool Street. Gentrifikační procesy probíhají rychlostí světla. Jsou lidi, kteří si před 20 lety koupili dům v Hackney, ale dnes se stěhují, protože už tam nemůžou vydržet.

Kvůli čemu?

Kvůli penězům. I když v těchto čtvrtích vlastníte dům, život zde je příliš nákladný. Život ve východním Londýně může být velmi rozporuplný. Vezměme si právě Hackney, které je dnes

srdcem londýnské noční ekonomiky. Na jednom okraji hraničí s velmi bohatými sousedstvími a stadionem Arsenalu, ale hned o kousek dál stojí v Hackney chudinské čtvrti. Hackney tedy neznamená jen bohatý kulturní život, ale také pocit nebezpečí pramenící z toho, že tato a podobné oblasti jsou spojeny s útoky nožem (angl. knife-crime), symbolem londýnské morální paniky dnešních dnů. Útoky nožem dnes pokrývají všechna média, protože propojují populární britská témata: třídu, drogovou ekonomikou a nově i terorismus. Teroristické útoky, které se v červnu 2017 odehrály v centru Londýna, byly vedeny právě nožem.

To zní jako vskutku velkoměstský život. Naznačila jsi, že kvalitu života v Londýně ovlivňuje i noční ekonomika, což je koneckonců i populární téma britských kriminologů. Jaké dopady má noční ekonomika na východní Londýn a jak je možné toto téma kriminologicky uchopit?

Dobrym příkladem jsou okolnosti uzavření klubu Fabric, jednoho z největších a nejdéle fungujících klubů, který se nachází ve čtvrti Islington. V roce 2016 byl klub uzavřen kvůli předávkování dvou osmnáctiletých chlapců. Že se ve Fabricu berou drogy, nemohlo nikoho překvapit. Přesto se kolem toho strhl velký poprask. O něco později přišli dva novináři s tím, že uzavření Fabricu souvisí s politikou uzavírání tradičních velkých klubů v centru Londýna zdůvodňovanou údajnými nebo reálnými případy předávkování (pozn. Fabric byl po protestech za mnohem přísnějších pravidel znovu otevřen). S těmito kluby ale zmizel z centra kulturní život. V centru Londýna už není kulturní scéna, je to scéna ryzího konzumu.

To se projevilo i na noční ekonomice. Ta dnes v Londýně sestává z menších klubů, které se rychle objeví a rychle zase zaniknou, protože se nemají šanci uživit. Většina z nich je právě v Hackney. Noční ekonomika se zkrátka přesunula z větších klubů v centrálních částech Londýna do menších, ale o to četnějších prostorů na východě. Tento proces má za následek rozštěpení místních komunit. Na jedné straně tady žijí starousedlíci, kteří žijí v Hackney třeba od 50. let, na druhé straně zde působí plno mladých profesionálů, kteří se snaží držet prst na tepu doby. Ta první skupina novinářům a výzkumníkům tvrdí, že se v těchto místech už nedá dobře žít. Kafe stojí pět liber, zvýšily se místní daně a tak podobně. Pracující třída, tak jak ji známe, se stěhuje z Londýna pryč.

Pojďme k výzkumu. Zabýváš se výzkumem organizovaného zločinu, konkrétně jednou z italských mafií známou jako 'ndrangheta. Ta se stala globálním fenoménem. Mluví se o ní od Kanady, přes Slovensko až po Austrálii. Mohla bys tento fenomén blíže přiblížit?

Mafie je společensky i právně velmi komplexní fenomén. Italské právo z různých důvodů rozeznává určité skupiny organizovaného zločinu jako mafie. To jsou ty skupiny, rodiny či klany, které ve svých aktivitách vystupují do jisté míry jednotně. Proto, abyste mafii právně identifikovali, musíte tuto jednotnost prokázat. 'Ndrangheta je pak označení pro klany, které působí na území Kalábrie nebo s Kalábrií udržují blízký kontakt. Pokud bych měla jejich fungování přiblížit, použila bych metaforu franšízy. Každý z klanů je do určité míry nezávislý, ale zároveň s ostatními klany sdílí některé rysy, které mají původ v kulturních zvyklostech, normách nebo obchodních aliancích. Pokud se takové jednání prokáže, pak je možné hovořit o organizaci mafiánského typu. Taková konceptualizace má pro italské právo, především pak pro prokuraturu, celou řadu důsledků.

Jaké například?

Italská Antimafia (pozn. soubor institucí a opatření namířených proti mafii) udělala v roce 2010 v průběhu Operace Crimine takový trik. Ten spočíval v tom, že řekli, že 'Ndrangheta je jedna konkrétní zločinecká organizace s určitými charakteristikami. Skupinám, které tyto charakteristiky naplňují, lze připsat identitu 'ndranghety. Tím se ušetřilo prokuratuře mnoho starostí, protože pokud prokuratura může říci, že 'Ndrangheta jako mafie existuje, nemusí se její existence už prokazovat. Tato právní konstrukce kopíruje postup, který byl použitý i v případech sicilské mafie.

'Ndrangheta tedy vznikla v byrokratickém poli pro potřeby práva?

Je to složitější. Operace Crimine byla výsledkem mnoha jiných operací. To, co prokurátoři v Reggio Calabria udělali, bylo, že se podívali na každý ze zločineckých klanů, které v provincii působily, a snažili se identifikovat vzorce jejich jednání včetně toho, jak spolu navzájem interagují. V podstatě udělali sociologickou analýzu. Tyto vzorce byly platné v čase a místě pro konkrétní klany v provincii Reggio Calabria. Umožnilo to však hovořit o 'ndranghetě v zahraničí.

Jak?

Tyto klany měly z mnoha různých důvodů vazby na další rodiny žijící v jiných částech Itálie, ale i světa. V Německu, v Austrálii, kdekoli. Mít kontakty s 'ndranghetistickými klany v Itálii znamenalo, že se i o nich dá hovořit jako o 'ndranghetě. Výsledkem Operace Crimine tak v podstatě bylo, že 'ndrangheta může působit kdekoli. Samozřejmě, že se vzorce působení těchto klanů nebo společností, v nichž působí, mohou lišit s tím, jak se mění i pole působnosti jednotlivých klanů. Revoluční krok Operace Crimine spočíval ale v tom, že připustila, že každý z klanů má svou autonomii a může dělat v podstatě všechno, co se mu zlíbí. Jediné co je spojuje, jsou kulturní vzorce organizace, ne strategie.

Mafie tedy není chápána jako organizace?

Mafie není konceptualizována jako organizace, ale jako metoda. Postihují se tedy členství ve skupinách používajících mafiánskou metodu. Takové prokazování je nekonečný proces. Pokusím se to zjednodušit, takže se předem omlouvám za případnou nejasnost. Představ si následující situaci. Existuje pět lidí, kteří jménem svého klanu spáchají několik zločinů. Pokud při těchto zločinech používají metody oficiálně chápané jako mafiánské, jako je například využívání reputace, pak je to spolčení mafiánského typu. Všechny zločiny pak jdou na vrub spolčení. Speciální protimafiánské vyšetřování trvá až dva roky. Vyšetřovatelé se v průběhu tohoto času snaží pochopit, kdo je kdo ve vyšetřované síti a kdo je za co v této síti zodpovědný. Klany totiž dělají mnoho různých věcí a navzájem spolu spolupracují. Většina vyšetřování se týká velkých věcí, v posledních letech zejména drog. Proto vyšetřovatelé potřebují prozkoumat i pozadí tohoto obchodu, to znamená i ty osoby, které se drog nikdy nedotknou. V policejní praxi to znamená vyšetřovat třeba širší rodinu podezřelých.

Jak to myslíš?

Síla italského protimafiánského vyšetřování spočívá v tom, že úřady mohou vyšetřovat i ty, kteří žádný zločin nespáchali, ale jsou to například manželé či manželky členů rodiny, jejíž hlava je úřadům známá jako mafiánský boss. Právo to dovoluje, protože 'ndrangheta je v italském právu považována za organizaci založenou na pokrevním spříznění. Mít stejné příjmení jako rodina 'ndranghetistického klanu tedy může někoho vystavit riziku vyšetřování. Na druhou stranu, pokud u policie nebo na prokuratuře někdo pracuje 20 let, získá za tu dobu poměrně pestrý obrázek toho, co se v jeho oblasti děje a kdo jak se svým příjmením a tím i reputací zachází. V průběhu času tím pádem úřady získávají informace o všemožných aktivitách. Čas od času někoho chytí, o pár let později chytí další tři a tak dále. Nikdy se ale nezačíná od nuly, vždycky už existuje nějaký stupeň poznání. Z toho, co je o 'ndranghetistických klanech známo, se vyvozuje, že někdo bude pašerák, jiný bude politickou tváří klanu, další bude hlupák, který za ostatní členy odkrotí trest. Při vyšetřování 'ndranghety se tedy anticipuje nějaké chování a organizace, které jsou odvozeny z dosavadního poznání o 'ndranghetě. Toto poznání se pak průběžně reviduje.

Znamená to, že jakýkoli trestný čin je nahlížen optikou mafie?

Ne tak docela. Když bude člen klanu bít svou ženu, bude souzen především za napadení a domácí násilí, ne za aktivity ve prospěch spolčení mafiánského typu. Pokud však bude podporovat nebo se účastnit jakýchkoli aktivit klanu zaměřených na profit nebo získání moci, pak bude za součást mafie považován.

Jestli to chápu správně, tak mafie tedy automaticky neznamená zločin. Za mafiánský zločin se tedy považuje až zločinné jednání, u něhož je reputace mafie používána k jeho hladkému průběhu?

Ano. Mafie rozhodně neznamená jenom zločin. Rodiny označené za mafiánské není možné chápat nezbytně jako zločinecké. Principy mafie jako principy chování zločin dalece přesahují. Existují místa, kde není možné rozeznat, co ještě s mafií souvisí a co už ne. Odsouzení za spolčení mafiánského typu může být v takových oblastech čistě právní konstrukcí. Není totiž jasné, který zločin na takovém území už mafiánským není.

Říkáš, že 'ndranghetu je tedy možné představit si jako systém autonomních klanů. Jak je možné, že je 'ndrangheta považována za jednu z nejmocnějších zločineckých organizací světa?

Operace Crimine, v jejímž průběhu byla 'ndrangheta označena za organizaci, proběhla v roce 2010, soud skončil v roce 2016. Média si zmínku o organizaci přeložila po svém: existuje nová mafie, jmenuje se 'Ndrangheta, je z Kalábrie a do tohoto obrazu se napasovaly stereotypy spojované se sicilskou mafií. Tahle nová mafie už nebyla 'ndrangheta s malým počátečním písmenem, ale 'Ndrangheta s velkým „N“. Kdosi začal používat velké počáteční písmeno a ujalo se to. Velké „N“ dalo 'ndranghetě status organizace. Od začátku to ale bylo nedorozumění. Víím, že to zní hloupě (směje se). Nejsem to ani schopná nikomu vysvětlit. Když publikuju v angličtině, tak je noční můra někoho přesvědčit, proč pro 'ndranghetu používám malé „n“.

Nakolik se na tomto nedorozumění podílejí vědci?

'Ndrangheta je komplikovaný fenomén a je obtížné to vysvětlit širšímu publiku. Nechcete je zatížit příliš mnoho detaily, a proto přibližujete, přirovnáváte, přizpůsobujete, až se z toho vytrácí komplexita. Nakonec se ze zkratk stane pravidlo.

Platí to jen pro 'ndranghetu?

Zájem o 'ndranghetu má asi stejný průběh jako jiný zájem médií o organizovaný zločin. Na jednu stranu určitě existují klany, které realizují dobře naplánovanou trestnou činnost po celém světě. Existuje jedna konkrétní rodina, která je aktivní na poli obchodu s drogami a praní špinavých peněz v Kanadě, USA a Austrálii. Její síť je opravdu globální a poutá pozornost policejních složek, které jejímu odhalení věnují mnoho sil. Čím více se však hovoří o 'ndranghetě jako o monolitické entitě, tím více se utvrzuje její mytologický obraz založený na představách o sicilské mafii, které jsou však také často přitaženy za vlasy. Tato mytologie pak vytváří v jiných státech, o nichž se hovoří v souvislosti s 'ndranghetou, očekávání, že uvidí něco, co tam ve skutečnosti není.

Můžeme vnést do kriminologie nový koncept: „břemeno imaginace“.

Hlavním problémem s 'ndranghetou není to, že by si lidi neuvědomovali, že je všude. Problém je v tom, že si představují především její obraz. Když pojedete na Slovensko, do Francie, můžete tam samozřejmě stopy 'ndranghety najít. Jedna věc je ale tuto skupinu vypátrat a odsoudit třeba za obchod s drogami nebo za legalizaci výnosů z trestné činnosti, a druhá věc je, co od takového pátrání očekáváte. To neplatí pouze pro policisty, ale i pro novináře a mladé výzkumníky, kteří se chtějí mafii zaobírat. Je třeba klást si otázku: „Co čekáte, že uvidíte?“

Před pár lety jsem výzkumně pobýval na Sicílii, kde jsem významy mafie chtěl prozkoumávat. Vrátil jsem se s naprosto neuchopitelným dojmem, který jsem nedokázal slovně vyjádřit. Od výzkumu jsem nakonec upustil, nevěděl jsem jak na to. Antropolog Jason Pine tématu očekávání při výzkumu mafie věnuje vlastně celou knihu *The Art of Making Do in Naples*.

Obvykle očekáváš, že uvidíš mix stereotypů získaných z hollywoodských filmů, které se mimochodem o 'ndranghetě netočí. Zároveň chápeš, že to tak úplně Hollywood není, takže očekáváš jakousi hybridní verzi, novou podobu, což je výzkumná situace, která je neudržitelná. Jediné, co nakonec zůstává, je etnicita. To ale nic neznamena. Všechno ostatní se vytrácí, protože nikdo opravdu neví, jak se 'ndrangheta projevuje. Podle toho, co víme, jsou členové klanů 'ndranghety normální lidi, kteří svoje kulturní vzorce roboticky nereplikují v Německu, Austrálii nebo kdekoli jinde. Organizace se mění, struktura klanů se mění, způsoby jednání se mění. Jediné co zůstává, je kalábrijský původ podezřelých nebo kontakty s Kalábriji. Úplně stejně to bylo v 60. a 70. letech se Sicilany v New Yorku. Jediné, co zakládalo podezření z mafie, byla etnicita. To dnes žádný policista neřekne nahlas. Je to samozřejmě velmi problematické, protože nelze někoho vyšetřovat jen kvůli jeho původu.

Jak se však při takové komplexitě odhalují ony kulturní vzorce 'ndranghety v zahraničí?

Napadá mě příklad z Austrálie. Za velkou dodávku drog bylo zadrženo 16 lidí, z nichž čtyři byli z Kalábrie a zbytek z různých koutů světa. Skupina byla považována za 'ndranghetu, ale policisté to nedokázali dost dobře vysvětlit. Ve světle toho, co vím, tak skupinu napojenou na 'ndranghetu z ní nakonec udělal jeden z jejich členů, mimochodem australský občan narozený v Austrálii. Měl zprostředkovat dodávku drog z Itálie. Drogy odešly z Gioia Tauro a přes sever Itálie doputovaly do Austrálie. Pak se však nevysvětlitelně ztratily. Čtyři tuny MDMA. Někdo je ukradl. Tenhle člověk však za drogy dlužil v Itálii spoustu peněz a začínal být docela zoufalý. Proto se obrátil na jednoho známého ze Sydney, který do dodávky nebyl původně vůbec zapojený. Ten mu opatřil jiné drogy, které měl prodat výměnou za to, že onen člověk v Sydney zahladí potenciální konflikt v Itálii. Právě tato pozice mediátora a řešení konfliktů jsou pro 'ndranghetu typické. Předchází nepříjemným dramatům. To, co ze skupiny udělalo 'ndranghetu nebyly drogy, ale vyjednávání konfliktu. Otázkou v této souvislosti ale spíš je, jestli je vlastně pro policii důležité mluvit o 'ndranghetě a kdy to začíná být důležité. Je to při obchodu s drogami, nebo při praní špinavých peněz? Obojí jsou dnes tak obvyklé procesy a zapojuje se do nich kdekdo bez ohledu na právní či zločineckou identitu. Investice do nemovitostí taky nezbytně neznamená, že chce mafie převzít vládu nad ekonomikou. V tomto ohledu je stále důležité zodpovídat si otázku, co chceme vidět, když odhalujeme 'ndranghetu. Důležité je být pak připraven na to, že neodhalíme nic, co bychom už neznali.

'Ndrangheta se však jako identifikovatelná struktura dostala i do různých mezinárodních dokumentů a reportů. Jak si vysvětluješ její mezinárodní politický život?

Kořeny bych hledala v roce 2007 v německém Duisburgu, kde došlo k masakru šesti osob. Případ byl interpretován jako vyřizování účtů mezi dvěma zneprátenými kalábrijskými klaney, jejichž členové žili v té době už nějakou dobu v Německu. Tento případ způsobil mezinárodní „věhlas“ 'ndranghety. Italská Antimafia disponovala v té době množstvím informací o aktivitách těchto skupin a příslušné úřady v Německu také informovala. Masakr ale stejně proběhl. Německé i italské úřady se pak oba zároveň snažily realizovat svou politiku proti organizovanému zločinu. Němci se snažili případ vyšetřit, italské úřady chtěly konfiskovat majetek a podobně. Od té doby se snaží Itálie na evropské úrovni tlačit svou verzi politiky proti organizovanému zločinu skrze Evropský parlament, Evropskou komisi, Eurojust nebo Europol. Europol například disponuje od loňského roku Operativní sítí proti transnacionálnímu organizovanému zločinu, kterou v podstatě vedou Italové. Předobrazem transnacionálního organizovaného zločinu se tak stala mafie.

Jaké k tomu mají důvody?

Praktické. Mají informace o fungování těchto skupin v zahraničí, chtějí je sdílet a zároveň řešit mafii na svém území. Zjistilo se, že některé události, které se odehrají v Kalábrii, mají přeshraniční přesah. Například v Sidernu se dnes neodehraje jediná operace, která by neměla vztah ke klanům původem ze Siderna sídlícím v Kanadě. Některé rodiny to tak mají. Proto

je v zájmu italských úřadů prosazovat své chápání boje proti organizovanému zločinu i na mezinárodní úrovni. Na druhou stranu, a nerada to říkám, je pro každou zemi cool mít mafii. Vytváří to dojem sofistikovaného organizovaného zločinu, kterému je třeba čelit.

Mafie je v Itálii stále populární téma. V knihkupectvích je možné nalézt celé oddíly věnované mafiím. Existence mafie zároveň vyprodukovala mafiology, osoby, které se věnují psaní o mafiích, vystupují na veřejných debatách, účastní se často organizovaných a hojně navštěvovaných demonstrací, pietních akcí a podobně. Zdá se, že razantní postoj proti mafii patří nezbytně do kulturního repertoáru italské střední střídy, podobně jako patří do repertoáru střední třídy v České republice razantně vystupovat proti komunismu.

Hnutí proti mafii a mafiologové jsou dvě různé, ale velmi provázané, věci. V 90. letech se zformovalo národní protimafiánské hnutí, které mělo do té doby čisté lokální podobu na Sicílii a v některých dalších oblastech na jihu Itálie. Po útocích na soudce Giovanniho Falconeho a Paola Borsellina však začala být mafie chápána jako protistátní síla, útoky na zmíněné osobnosti pak byly chápány jako teroristický útok na demokracii. Boj proti mafii se stal bojem za demokracii a za legalitu a proto se stal záležitostí vzdělaných italských vrstev. Kdybyste v těchto vrstvách v 90. letech vyrůstali, nemohli jste to minout a museli zaujmout pozici. I pro mě to byla součást dospívání. S tím souvisí fenomén mafiologů. Organizace Libera, která je lídrem protimafiánského hnutí v Itálii, a další nevládní organizace, které se jí snaží následovat, dělají obrovský kus práce ve vzdělávání lidí v oblasti korupce a mafie. Vystupují na školách, vytvářejí vzdělávací programy, organizují konference a podobně. To však vyžaduje stále nové experty. Dalo by se říci, že mafiologie se vyvíjí jinou rychlostí než právní boj proti mafii. Každý den se objevují nové a nové informace o zatčených členech 'ndranghety, které se vesměs týkají hlavně obchodu s drogami. To ale není nic nového, existuje však stále nová a nová potřeba o mafiích něco nového říkat. Právo nemůže protimafiánský diskurz stále obohacovat tak jako v 90. letech, protože se toho zase tolik nemění. Poptávka po informacích o mafiích otevírá prostor pro novináře, samozvané experty a členy rodin obětí mafie, kteří nabízejí stále nové příběhy. Kdokoli kdo má nějakou osobní či profesní zkušenost s mafií, je považován za experta. Tak se posiluje diskurz o tom, že mafie je rakovinou, které je třeba čelit a vyléčit ji. Zároveň však celý problém démonizuje tím, že mafii chápe jako největší italské zlo. Tím se mýlí podstata věci. Můžete mít dobré vzdělání, vyprávět skvělé příběhy, ale nikdy necílíte na důležité věci. Ty je obtížné zacílit.

Můžeš to trochu rozvést?

Libera šíří informace ve školách. Kde? Hlavně na severu Itálie, v Turíně, v Miláně, v Římě. Organizuje letní tábory pro děti ze severu Itálie na italském jihu. Vysvětluje, jak mafie ovlivňuje italskou společnost a životy lidí. To je skvělé, ale problém stále vězí v odlehlých vesnicích v Kalábrii, kde je situace pro vnější pozorovatele velmi podivná. Když tyto vesnice navštívíte, lidé budou hovořit o tom, že žádná mafie neexistuje. Budou říkat: „O čem to sakra mluvíte? Jaká 'ndrangheta? Žádná 'ndrangheta není. O 'ndranghetě všichni mluví, ale my nevíme, co to je“. Neexistuje zde žádný speciální vzdělávací program pro tyto oblasti, a i kdyby existoval,

bude velmi abstraktní. Boj proti mafii nevězí jenom v boji proti jejím projevům a informování o tom, v čem všem mafie jede. Můžete vystopovat peníze mafiánských klanů v Římě, někoho zatknout, peníze zabavit, informovat o tom, ale problém tím vyřešen není. Sociální pozadí se totiž téměř netematizuje. Kdybys přišel do školy v kterékoli vesnici v Kalábrii a začal před dětmi, které mají s mafii přímou zkušenost, hovořit o tom, co je mafie, čeho bys asi dosáhl? Kdybys měl štěstí, tak se tě některé z dětí na něco zeptá. Ale pak odejdou domů, což znamená, že se vrátí do rodin, kde fungují nějaká pravidla, specifická rodinná dynamika, kulturní dynamika, kde jako dítě nemáš v podstatě na výběr. Co si takové dítě může pomyslet? Pomysli si: „Tak tohle je moje rodina a právě jsem se dozvěděl, že to je mafiánská rodina. A co teď?“

Vím, že taková otázka zní hloupě, ale co s tím?

Problém je, že Itálie nikdy pořádný krok proti mafii neudělala. Čelit mafii tím, že zastavíme tok peněz, není boj proti mafii. Když se dneska projdete po Reggio Calabria, tak zjistíte, že skoro celé město je zkonfiskované. To má na chod města obrovské sociální dopady. Celé město je tím paralyzované. To v podstatě znamená, že podle práva celá místní ekonomika souvisí s mafii. Míra zabaveného majetku může být prezentována jako úspěch, stejně jako může být prezentováno jako úspěch snížení míry vymáhání výpalného. Není se ale čemu divit, když ve městě není co vymáhat. Otevřít něco nového pak znamená spoustu problémů. Neexistuje totiž kapitál, který by nebyl nějak spojen s místními klany, a prokázání takového původu by znamenalo další konfiskaci. Tak není žádný kapitál a lidi odchází. Stejně tak ale odchází i kapitál místních klanů. Když není do čeho investovat, investuje se to jinde: v Řecku, ve Španělsku, ve Francii. Navíc, místní veřejná správa v Reggio je v nejhorším stavu v celé Itálii a město samotné bankrotuje. V takovém případě je potřeba aktivita lidí zdola, ale ta nepřichází, protože místní na protimafiánský diskurz nepřístupují. Ten je prosazován na národní úrovni autory jako je Roberto Saviano, kteří tomu zasvětili celý život. Ale pro obyvatele Kalábrie to nekoresponduje s každodenní realitou. Je to abstraktní konverzace, jíž dominuje někdo jiný.

Jak tedy obyvatelé Kalábrie chápou význam 'ndranghety?

Napříč Kalábrii stále existují tendence, které existenci mafie zpochybňují. Nejenom jako organizace, ale i jako označení reputace. Pokud se někoho v oblasti kolem Reggio zeptáte na mafii, dostane se vám tázavé odpovědi: „O čem to mluvíte? Ano, znám lidi, kteří pašují drogy, znám lidi kteří jsou ve vězení, ale co znamená 'ndrangheta?“ Takže je to otázka nedorozumění, protože výraz 'ndrangheta se v Kalábrii používá nikoli k označení organizace, ale chování. Znamená to tedy „jednat jako mafioso“.

V češtině nesl zejména v 90. letech takové břemeno významu výraz vekslák. Původně to označovalo pouličního směnárníka, později se však význam posunul k označení určitého typu chování a jednání ztotožňovaného s podsvětím a organizovaným zločinem. Jak by však měl s břemenem imaginace zacházet kriminolog?

Oprostit se od představy, že vstoupí do výzkumného pole, které funguje odděleně od zbytku světa. Myslím si, že je dění v těchto polích nutné propojovat s imaginací, kterou ve zbytku společnosti vzbuzují. Je také důležité najít společnou řeč s oběma světy. S lidmi, se kterými se v rámci výzkumu kriminolog setkává, i s orgány vymáhajícími právo. Myslím si, že kriminologie je disciplína, jejíž konceptuální aparát to umožňuje. Kriminologové chápou zločin vesměs jako konstrukt. Tento konstrukt však zakládá celou řadu opatření, která jednání považované za zločinné zase proměňují. Proto je podle mě důležité jít do terénu, a pokud je to možné, realizovat etnografický výzkum. Ale pak je nutné podívat se zpátky na ony konstrukce a umět tento fenomén jejich prostřednictvím přeložit. Uvedu hloupý příklad. Trvám na tom, že 'ndrangheta se píše s malým „n“, protože má apostrof. Nepíše se s velkým N. Výraz „mafie“ se taky nepíše s velkým počátečním písmenem. Word mi (pozn.: v angličtině) přepisuje slovo „mafie“ na „Mafie“ a já zpětně opravuju Word. Mafie není věc, není to organizace, je to společenský jev, fenomén. Takže to mohou být i malé věci. Nemluvím o 'ndranghetě, ale o 'ndranghetistických klanech. To je ale problematické, protože mnoho kriminologů používá zkratky proto, aby zjednodušili komplexitu a tím získali pozornost veřejnosti, bezpečnostních složek a podobně. Myslím si, že je ale třeba dělat úplný opak: neustále vnášet komplexitu do veřejné debaty i do výzkumu. Člověk se musí do komplexity ponořit a až se vynoří, pak se může pokoušet o redukci. O zjednodušení výkladu. Ale pokud nejde dostatečně do hloubky, pak bude mít jeho redukce charakter obyčejného přirovnávání. To je podle mě špatně.

Jak v tomto ohledu může pomoci teorie? Americký historik organizovaného zločinu Michael Woodiwiss si v jednom z interview na stránkách časopisu Trends in Organized Crime posteskl, že výzkum organizovaného zločinu (angl. organized crime studies) mu připadá jako katalog organizovaných kriminálních skupin, přičemž velmi málo pozornosti je věnováno porozumění jejich existenci prostřednictvím teorie.

Hlavním předpokladem ve výzkumu organizovaného zločinu je uvědomit si, co zkoumám. Pokud zkoumám obchod s drogami, do něhož byli zapojeni lidé z 'ndranghetistických klanů, ještě pořád nezkoumám 'ndranghetu, ale obchod s drogami. V tomto ohledu ale o teoretickém aparátu organized crime studies trochu pochybuju, stejně jako o organizovaném zločinu jako o hlavním teoretickém východisku. Studie, které tuto perspektivu přijímají, téměř začínají i končí zopakováním principů nabídky a poptávky. Tím se ten problém replikuje a replikují se pak i preventivní návrhy založené na ekonomické logice. Organized crime studies by měly více zohledňovat otázku mocenských vztahů, které organizovaný zločin často provázají.

Jakým způsobem by měli výzkumníci otázku moci zohlednit? A jak k tomuto problému přistupuješ ty?

Vezměme si příklad mafie. Mafie je společenský fenomén. Je o zisku, stejně jako o moci, která je používána právě k zajištění zisku. Význam moci je ale ve většině studií opomíjen, protože je velmi obtížné tuto moc studovat. Na druhou stranu italské právo dokázalo moc mafie konceptualizovat. Úřady přišly na propojení 'ndranghetistických klanů s místními zednářskými lóžemi, podnikateli, přišly na rozsah politické korupce. Takže mafii je vhodné chápat

jako mocenský systém. Toto chápání je velmi problematické ospravedlnit z právního, ale i výzkumného hlediska, zejména mimo Itálii. Je obtížné vysvětlit, že vymáhání výpalného a politická korupce spolu mohou úzce souviset, protože v mnoha zemích je toto jednání chápáno odděleně, což se v praxi projevuje i tím, že vymáhání výpalného a politickou korupci obvykle vyšetřují jiné bezpečnostní složky. Pro výzkumníka je důležité toto všechno brát v potaz.

Rozhovor vedl Petr Kúpka 14. ledna 2019 ve Vídni. Vznik rozhovoru byl umožněn díky projektu Konstrukce reprezentací organizovaného zločinu v politikách boje proti organizovanému zločinu v ČR v letech 1989-2016 (19-13296S) podpořeného Grantovou agenturou ČR a realizovaného na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Za pomoc s přepisem rozhovoru autor děkuje Janu Blažkovi, za pomoc při editaci Alici Brendzové. Za případné chyby v překladu a významové posuny zodpovídá výhradně autor. Rozhovor byl redakčně zkrácen a upraven.